

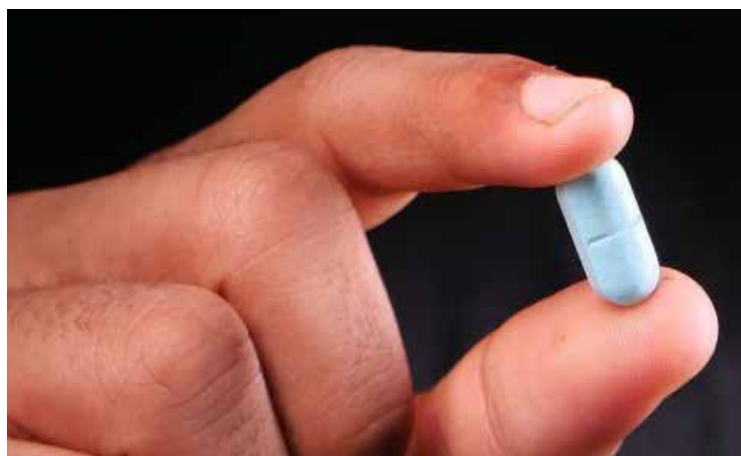
Vuk'uzenzele

O e tisetšwa ke Dikgokagano tša Mmušo (GCIS)

English/Sepedi

Manthole 2022

PrEP e ka kgona go thibela HIV

Ge Afrika Borwa e tla be e gopola Letšatši la Lefase la AIDS ka la 1 Manthole mmogo le Matšatši a 16 a kgahlanong le Dikgaruru tša Bong (GBV) go tloga ka la 25 Dibatsela go fihla ka la 10 Manthole, *Vuk'uzenzele* e lebelela kamano gareng ga GBV le HIV/AIDS.

Sekhwama sa Karabelo sa Dikgaruru tša Bong le Polao ya Basadi (GBVF) se nepile go netefatša gore Afrika Borwa ga e na dipolao tša basadi; bana; le batho ba go wela ka sehlopheng

sa batho ba go ratana ka bong botee (LGBTQIA+).

Sekhwama se tsebagaditšwe ke Mopresidente Cyril Ramaphosa ka Dibokwane 2022 go thekga phethagatšo ya Leanotharollo la Bosetšhaba go GBVF. Go ya le ka websaete ya sekhwama, sekhwama se se bapala karolo e bohlokwa ka go tlišeng phetogo, se itheile go dinyakišišo, ditemošo le thekgo go mekgatlo yeo e lwantšhanago le GBVF.

Wo mongwe wa mekgatlo yeo e thekgwago ke sekhwama se ke Gugu Dlamini Foundation ya ka KwaZulu-Natal yeo ka

ngwaga wa 2022 e filwego R250 000 ke Sekhwama sa Karabelo ya GBVF.

Molaodiphethiši wa Gugu Dlamini Foundation, Mandisa Mabaso, o hlomile mokgatlo wo ka 2010 morago ga gore mmagwe – mohu Gugu Dlamini – a bolawe ka go kgatlwa ka maswika ka 1998 ka Durban morago ga go bolela gore o na le HIV.

“Mokgatlo o ikemišeditše go matlafatša pušo ya selegae go kaonafatša karabelo ya GBVF, e lego sona selo se lego bohlokwa sa go tlo thuša go kgona go laola leuba la HIV ka Afrika Borwa,” gwa realo Mabaso.

“E tlo re thuša gape go fokotša diphetetšo tša HIV, go oketša phihlelelego ya go hwetša tlhokomelo gape le go kaonafatša dipolelo tša maphelo bakeng sa basadi le banna bao ba fetetšwego ebile ba amilwego ke HIV/AIDS,” a tlaleletša ka go realo.

Mašeleng ao mokgatlo o a fiwago a thuša basadi le basetsana ba 522 255 le banna le

bašemane ba 900 go tšwa mala-peng ao a amilwego ke GBV le dikgaruru tša ka malapeng; batho ba go phela ka bogolofadi bao ba tlaišitšwego; le batho ba LGBTQIA+, gwa realo Mabaso.

Go ya ka UNAIDS, ka mafelong ao HIV e tletšego kudu, basadi bao e lego batšwasehlabele ba GBV ba lebagane le kgonagalo ya 50% ya gore ba tsenwe ke HIV. A mangwe a mabaka a se ke go katwa, le banna ba go gana go šomiša dikhondomo.

Naa PrEP ke eng?

Ye nngwe ya ditsela tša go thibela phetetšo ya HIV ke go nwa *Pre-Exposure Prophylaxis* (PrEP), e lego moriana woo o nwewago tšatši ka tšatši ke batho bao ba se nago HIV bao ba lego kotsing ya go fetelwa ka tsela ya thobalano goba go ihlabelela ka diokobatši.

Ka Phato, Tona Joe Phaahla o boletše gore Afrika Borwa e na le palo ya godimo ya tšhomišo ya PrEP ka Afrika ya sub-Sahara. O rile mafelo

a tlhokomelo ya maphelo a ka Afrika Borwa a dipersente tše 70 goba a 2 419 ka palo, a akareditše PrEP ka ditirelong tša ona tša ka mehla.

“Motho yoo a nwago PrEP ga a hloke go e nwa bophelo bja gagwe ka moka. A ka kgetha go e nwa nako le nako ge a le kotsing ya go ka fetelwa ke HIV.

Le ge go le bjalo, gore PrEP e šome ka tshwanelo, e swanetše e nwewe tšatši le lengwe le le lengwe [nakong yeo],” Mabaso a netefatša ka go realo.

PrEP e swanetše e šomišwe le mekgwa ye mengwe ya thibelo e bjalo ka dikhondomo tša banna le tša basadi ka gore PrEP ga e šireletše motho kgahlanong le malwetši a mangwe a go fetela ka thobalano, gomme ebile ga se thibelapelego.

Mabaso o re ka mabakeng ao e lego gore baratani ba nyaka go ba le ngwana, PrEP e ka kgona go thuša go thibela phetetšo ya HIV go molekani yoo a se nago HIV mmogo le ngwana yo a sa imilwego.

Go sa le bjalo, mathomong a ngwaga wo ba Setheo sa Taolo ya Ditšweletšwa tša Maphelo sa Afrika Borwa ba fetišitše tšhomišo ya rini ya setho sa bosadi bjalo ka PrEP. Rini yeo e na le pilisi ya *antiretroviral* yeo e bitšwago *dapivirine*,

E tšwelapele letlakaleng la 2

Monate Coffee creates future entrepreneurs

Page 5

Teens determined to promote menstruation dignity

Page 11

Go bala Vuk'uzenzele Ikhweletše GOVAPP go:

Nyaka SA Government go Google playstore goba go appstore

IKGOKAGANYE LE RENA GO

Vuk'uzenzele

@VukuzenzeleNews

Diwepeaete: www.gcis.gov.za

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za

Mogala: (+27) 12 473 0103

Tshedimosetso House:

1035 cnr Francis Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

VUK'UZENZELE KE MAHALA, GA E REKIŠWE

E tšwelapele go tšwa letlakaleng la 1

gomme yona e swanetše e fetolwe kgwedi ka kgwedi. Go tlaletša seo, PrEP ye mpsha, e lego tšhwaana yeo e dulago kgwedi tše pedi ka mmeleng wa motho, e sa emetše gore e fetišwe. Ge e se no fetišwa, batho ba ka se sa hloka go ikgotšša gore ba nwe pilisi tšatši ka tšatši.

Thobalano yeo e bolokegilego

Mokgatlo wo o ikemišeditše go fokotša diphetetšo tša HIV ka go tšweletša pele tšhomišo ya dikhondomo le thobalano yeo e bolokegilego.

“Re hlohleletša bana le baswa gore ba se tsenele tša thobalano e sa le ka pela go fihlela ba itokišitše go dira dikgetho tša maleba tša go itekanela,” gwa realo Mabaso.

“Re hlohleletša gape le thobalano yeo e bolokegilego ka go gatelela tšhomišo ya khondomo le go ba le molekano yo tee. Tšhomišompe ya diokobatši – kudu tšeo di hlabelwago – e tloga e ganega kudu ka ge e oketša kotsi ya go fetelwa ke HIV,” a tlaletša ka go realo.

Mokgatlo wo o matlafatša gape le batho bao ba phelago ka, ba lego kotsing ya, ebile ba

amilwego ke HIV/GBV gore ba tsebe ditokelo tša bona le go fihlelela toka le ditirelo

tša semolao go thibela le go hlotla kgatelelo ya ditokelo tša botho.

Go hwetša tshedimošo ka botlalo le thušo go tšwa Gugu Dlamini Foundation, etela www.gugudlaminifoundation.org. Go hwetša tshedimošo ka botlalo mabapi le PrEP, etela lefelo la tlhokomelo ya maphelo la kgauswi le wena.

Seo bommagobana bao ba nago le HIV gomme ba nyantšhago ba swanetšego go se tseba

Ge Afrika Borwa e tla be e dira segopotšo sa Letšatši la Lefase la Aids ka la 1 Manthole, Kgoro ya Maphelo ka KwaZulu-Natal e eleditše bommagobana bao ba nago le HIV gore ba fepe masea a bona ka go a nyantšha feela tekano ya dikgwedi tše tshela.

Go ya ka kgoro, ge eba o mosadi yoo a nyantšhago gomme ebile o na le HIV, go bohlokwa gore o boledišane le mothobamatswalo wa gago wa tša HIV ka mehuta ya go fepa.

Geebaokgethago nyantšha, netefatša gore o fepa ngwana ka go mo nyantšha feela tekano ya dikgwedi tše tshela tša mathomo.

Diphatisišo di bontšhitše gore go na le kgonagalo e nnyane kudu ya gore ngwana a fetelwe ke HIV go tšwa matutung a letswele ge eba mmagwe a mo fepa ka go mo nyantšha feela.

Mo dikgweding tšeo o tla bego o imile, le ge o tla be o nyantšha, netefatša gore o šomiša khondomo ge o tsenela tša thobalano gore o thibele diphetetšo tše diswa.

Ge eba o na le mathata afe goba afe a bjalo ka ditlhoko

tše bohloko goba matswele a bohloko, netefatša gore o ya kliniking e sa le ka pela go go hwetša thušo.

Kgoro e tloga e gatelela taba ya go fepa ka go nyantšha feela ka ge e thuša ngwana gore a be le mašole a mmele a tiilego, gape le go hlama kgokagano e tiilego gareng ga mma le ngwana. Go nyantšha go fokotša gape le dikotsi tša go tsenwa ke kankere ya letswele.

Dikakanyo tša maaka le dinnete mabapi le go nyantšha

Go na le dikakanyo tša maaka tše ntshi tša mabapi le go nyantšha. Kgoro e ile ya phošolla dikakanyo tša maaka tše ka go araba dipotšišo tše latelago tša go botšišwa ka mehla ke bommagobana bao ba nago le HIV mmogo le bao ba se nago nayo.

Potšišo: Moagišane wa ka o rile ke swanetše ke hwetše moriana wa go hlwekiša teng ya ngwanaka. Naa se se bohlokwa?

Karabo: Matutu a mathomo, ao a tšweletšwago ke dithaka tša maswi morago ga pelego, a hlwekiša ditšhila go tšwa mpeng ya ngwana. Ga o hloke meriana go hlwekiša

ngwana ka teng ka ge maswi a letswele a hlwekile gomme ebile a kgona go šireletša teng ga ngwana.

Potšišo: Matšatšing a se makae a mathomo, ge e ba ke se na matutu a lekanego, naa nka fa ngwana meetse goba maswi a mohuta wo mongwe?

Karabo: Matutu a mathomo ke sona feela seo ngwana a se hlokago. Ohloka go nyantšha ngwana kgafetšakgafetša gore matutu a mangwe a tšweletšwe – ke ka moo o kgonago go tšweletša matutu a mantšhi ka gona. Kgopela mmelegiši go go fa ngwana wa gago seripagare sa iri o sa tšwa go mmelega gore o kgone go mo nyantšha.

Ngwana o tla kgona go ithuta go nyanya ka pela gomme se se tla go thuša gore o dire matutu a mantšhi.

Potšišo: Ke a nyantšha, efela ngwana ga a khore. Naa ke hloka go mo nyantšha le maswi a lebotlelo?

Karabo: Aowa. Ge o tšwela pele o nyantšha ngwana kgafetšakgafetša ke mo o dirago matutu a mantšhi.

Leswa ngwana a nyanye go fihlela a kgotsofala letswele le tee gore a hwetše matutu a moseo. Ge ngwana a tšwela pele a nyanya, matutu le ona

a tšwela pele go dirwa.

Potšišo: Ngwanaka o phela a nyaka go nyanya; a e ka ba ga ke na matutu a lekanego?

Karabo: Mohlomongwe ngwana o gola ka lebelo, ka fao o hloka matutu a mantšhi. Ka go nyantšha kgafetšakgafetša, o ka kgona go dira matutu a mantšhi ao ngwana a a hlokago. Matutu a ka se ke a fela. Leswa ngwana a nyanye nako e teletšana.

O se ke wa mo tloša letswele. Ge ngwana a ka thapiša maleiri a go feta a tshela tšatši ka tšatši, a nyantšhwa kgafetšakgafetša (makga a 8 go ya go 12 tšatši ka tšatši), a gola ka digerama tše 500 kgwedi ka kgwedi, gona o tšweletša matutu a lekanego.

Potšišo: Naa nka dira eng ge ngwana a phela a lla?

Karabo: Homotša ngwana wa gago ka go mmea letsweleng kgafetšakgafetša. Bana ba hloka go ba kgauswi le bommagobana. Se se tla kgona-gala ge bomma le bana ba robala ka phapošing e tee.

Ge eba ngwana wa gago o swerwe ke tlala, o nyorilwe goba o selekegile, go nyanya letswele go tla mo kgotsofatša.

Kgonagalo ke ye nnyane kudu ya gore o ka nyantšha

ngwana go feta tekano ge a phela ka maswi a letswele feela.

Potšišo: Naa go lokile go fa ngwana dino tše dingwe?

Karabo: Aowa. Go fa ngwana dino tše dingwe go ka dira gore ngwana a be le kgona-galo e ntshi ya go tsenwa ke malwetši a bjalo ka letšhologo le nyumonia. Se sengwe gape, ge eba ngwana o nwa dino tše dingwe, a ka se nyanye gantšhi, gomme le wena o ka se kgone go dira matutu a lekanego.

Potšišo: Naa ngwana ga a hloke meetse ge go fiša?

Karabo: Aowa. Matutu a go tšwa pele a na le meetse a mantšhi gomme a timola lenyora la ngwana. Netefatša feela gore o nyantšha ngwana wa gago kgafetšakgafetša ge go fiša.

Potšišo: Naa nka fa ngwana dijo tše dingwe neng?

Karabo: Morago ga dikgwedi tše tshela, tšwela pele go nyantšha, efela o mo leše le dijo tše dingwe. Ngwana o thoma go ithuta go ja morago ga kgwedi tše tshela. **1**

Tshedimošo ye e abilwe ke ba Kgoro ya Maphelo ka KwaZulu-Natal.

government communications

Department: Government Communication and Information System
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel: 012 473 0353

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

Address: Private Bag X745, Pretoria, 0001

Head of Editorial and Production

Regomoditswe Mavimbela
Regomoditswe@gcis.gov.za

Acting Editor-in-Chief

Zanele Mngadi | Zanelemngadi@gcis.gov.za

Managing Editor

Tshepo Nkosi | Tshepon@gcis.gov.za

News Editor

Noluthando Motswai

Writers: More Matshediso

Graphic Designers

Tendai Gonese | Benny Kubjana

Production Assistants

Jauhara Khan | Sebastian Palmer

Language Practitioners

Nomgcibelo Motha | Boitumelo Phalatse
Thandolunye Khulu | Mahanyele Ramapala

Vuk'uzenzele
is published by Government Communications (GCIS)

Distributed by:

ON THE DOT

Printed by:

PRINTING SOLUTIONS

The material in this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior permission of the publisher on condition that this publication shall be credited as the source.

Dipalopalo tša mešomo di laetša gore ikonomi ya rena e leetong la go tsoga

Mo me-ngwageng e se mekae yeo e fetilego, MaAfrika Borwa a ile a swanelwa ke go tlwaela kgolo ya ikonomi ya go nanya mmogo le koketšego ya tlhokego ya mešomo. Se se ile sa gakatšwa kudu ke leuba la masetlapelo la COVID-19, dikgaruru tša Mosegamanye 2021 le, mathomonga ngwaga wo, mafula a šoro ka dikarolong tša KwaZulu-Natal, Kapa Bohlabela le Leboa Bodikela.

Gareng ga tše ka moka, mathata a mohlagase a oketšegile, gomme a hlola tshenyo go ikonomi le matshwenyego go malapa le dikgwebo.

Efela, le ka gare ga dihlotlo tše tše kgolo tše, setšhaba sa borena mmogo le ikonomi ba itaeditše gore ba a kgotlelela, gomme go na le ditaetšo tša gore ikonomi ya rena e bontšha dika tša go kgahliša tša go tsoga.

Dipalopalo tša gabjale, kudu tša mešomo, di re fa kholofelo.

Ba Statistics South Africa ba laeditše gore go bile le phokotšego ya tlhokego ya mešomo ka kotareng ya bobedi ya 2021. Dipalopalo tša bona di bontšhitše gore – e lego seo se lego bohlokwa – palo ya batho bao ba šomago e oketšegile go tloga go dimilione tše 14.5 ka kotareng ya bone ya 2021 go ya go dimilione tše 15.5 ka kotareng ya bobedi ya 2022. Ye ke koketšego ya go kgahliša ya mešomo yeo e lego gore e a hlokwa nakong ya seripa sa mathomo sa ngwaga wo.

Mešomo ye e ile ya hlolwa

kudu ka makaleng a bjalo ka ditirelo tša setšhaba le leago, dikgwebišano, ditšhelete le, kudukudu, tša boagi.

Ee, mošomo o montšhi o sa dutše o hloka go dirwa ge eba re nyaka go fokotša tlhokego ya mešomo ka nageng ya rena ka palo ya go bonala.

Ka nako e tee, dipalopalo tše di laetša gore makala a bohlokwa a Leano la Kagoleswa le Tsošološo ya Ikonomi, a bjalo ka go thwalwa ga batho ka bontšhi, mpshafatšo ya ikonomi le tlhabollo ya mananeokgoparara, a na le seabe ge go etla tlholong ya mešomo. Ka tlhabollo le peeletšo ka mananeokgoparara e le ye nngwe ya ditlapele tše bohlokwa tša leano la rena la tsošološo, kgolo ya mešomo ka lekaleng la tša boagi e tloga e kgahliša.

Ka Dibokwane 2022, tekanyetšo ya matlotlo e laeditše koketšego ya 30% ya tšhomišo ya mašeleng go mananeokgoparara a setšhaba mo mengwageng e meraro yeo e latelago go fihla go

R812 bilione, ge e bapetšwa le R627 bilione mo mengwageng e meraro yeo e fetilego.

Boto ya Tlhabollo ya Intaseteri ya tša Boagi e sa tšwa go lemoga gore go bile le koketšego ya diprotšeke tša mananeokgoparara tše di sepetšwago ke dikgwebo tša mmušo tše bjalo ka Transnet le Eskom, le mebasepala ya setoropo le Kgoro ya Mešomo ya Setšhaba le Mananeokgoparara.

Ka Phupu ngwageng wo re bone ikonomi ya rena e boela maemong a kgolo ya pele ga ge leuba le thoma, gomme se se hlotšwe ke dipolo tše botse ka kotareng ya mathomo ya ngwaga. Ka tlhago poelo ya se ke go tloga mo maemong a tlase, e lego lona lebaka leo le dirago gore re tšwele pele ka nepo ya rena ya dimphafatšo tša mananeo tše di tlo tlišago kgolo.

Mmušo o sa tšwa go phatlalatša phetošo yeo e šišintšwego go tloša senyakwa sa laesense ya go hlotla mohlagase gomme o hlohleletša gore

go be le peeletšo e kgolo ka diprotšeke tše kgolo go oketša maatla a mohlagase ka lebelo.

Se se laetša phihlelelo e kgolo ka maitekelong a rena a go mpshafatša seemo sa mohlagase ka nageng, e lego sona senyakwasegolo go kgolo ya ikonomi le go goketša dipeeletšo.

E sa le go tloga mola leano la bosetšhaba la enetši le tsebišwago ka Mosegamanye ngwageng wo, re be re le gare re šoma bjalo ka mmušo ka tšhomišano le batšekarolo ba go fapafapana ge go etla phethagatšong le mpshafatšong ya dipholisi.

E sa le go tloga mola re tlošago senyakwa sa dilae-sense go fihla go dimekawate tše 100 ka Phupu 2021, dimekawate tša go feta tše 500 tša maatla a mohlagase ao a tšweletšwago ke diprotšeke tša lekala la praefete di šetše di ngwadišitšwe, ka dimekawate tše 6 000 tše di letetšwego go tšweletšwa ke diprotšeke tše magatong a go fapafapana a tlhabollo.

Tshepedišo ya mpshafatšo ya mananeo e tšwela pele go laetša tšwelopele ka thekgo ya kgolo ya ikonomi le go goketša dipeeletšo.

Kgolo ya ikonomi e ka se kgone go phethagala gomme le mešomo e ka se kgone go hlolwa ntle le go dira dimphafatšo tša mananeo tša maleba tše di tlo kaonafatšago seemo sa kgwebo le dipeeletšo.

Le ge go le bjalo, gore katlego e fihlelelwe, re tlo hloka go tla ka kwano gareng ga dikgwebo, bašomi le setšhaba, e sego feela ka dimphafatšo tše di hlokegago, efela le ka dikgwebišano tše di hlokegago go fihlelela dinepo tša rena.

Ge ikonomi ya rena e tšea nako go tsoga, gomme lenaneo la rena la mpshafatšo le phethagatšwa, re tla tšwela pele go nyaka dikimollo tša go fapafapana go thekga tlholo ya mešomo. Ka go sepelelana le mekgwa yeo e thekgago kgolo ya lekala la praefete, re tlo katološa thwalo ya setšhaba le go netefatša tšhireletšo ya leago go batho bao ba sa bolokegago kudu.

Kgolo ya mešomo, mmogo le dika tše dingwe tša go tshepiša tša go tsoga ga ikonomi di swanetše go re hlohleletša gore re tšwele pele ka dimphafatšo le go phethagatša Leano la Kagoleswa le Tsošološo ya Ikonomi go tliša dipeeletšo le kgolo.

Se se swanetše se hlohleletše gape bašomišanimmogo ba tša leago go šoma mmogo ka lebelo le legolo, mmogo le morero wa go fihlelela kgolo ya ka pela le go hlola mešomo. **U**